

О.В. Дмитренко

**ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ
РОЗУМІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
ЯК ПРАВОВОГО Й СОЦІАЛЬНОГО ФЕНОМЕНА**

Воістину, держава неможлива
без влади, як коло неможливе
без центра.

М.М. Алексєєв¹

У результаті розгляду теоретичної моделі політико-правової концепції влади (зокрема, влади державної), яка включає теоретико-методологічні, інституціонально-правові й історико-культурні аспекти, стає очевидним, що конкретний етнополітичний і юридичний устрій системи державної влади повинен містити в собі не лише інституціонально-, державно-правові й структурно-функціональні складові, але й має ґрунтуватися на синтезі політичних і правових доктрин, на духовно-моральних, соціально-психологічних (правоментальних) основах національного політико-правового буття. На підставі історико-правового аналізу інститутів і структур вітчизняної верховної (державної) влади, затверджується принципова значимість дослідження історичних і духовно-моральних основ вітчизняної владно-державної діяльності, способів правової організації інститутів і структур державної влади, моделі взаємовідносин людини, суспільства, держави. Державна влада розглядається як юридично-нормативне явище, як стійкий правокультурний і етнополітичний феномен, який впливає на розвиток національних політико-правових відносин, процесів і явищ.

Перефразуючи висловлювання К. Байме та застосовуючи його до українського сьогодення, можна сказати, що дослідження й оцінка основ національної системи державної влади, її історико-культурної й правоментальної обумовленості, є важливими з точки зору відновлення вітчизняної системи державної влади, розробки ефективної сучасної правової політики, обґрунтування концепції політико-правового розвитку країни на найближчий час і віддалену перспективу². Особливого значення проблема, що поставлена в статті, набуває у світлі тих реформ всіх галузей і рівнів державної влади, що проводяться сьогодні, побудови правової державності, пошуку публічних інститутів і структур, що є адекватними національній свідомості й правокультурному устрою, формуванню методів і способів володарювання, підвищення ефективності державного керування.

¹ Див: Алексєєв Н.Н. Идея государства. - СПб., 2001. - С. 56.

² Див.: Klaus von Beyme. Die politischen Theorien der Gegenwart: eine Einführung. - Westdeutscher Verlag - 8. Aufl., 2000 - S. 359

У сучасній вітчизняній літературі відбувається пошук національних основ держави й права, етнополітичних та інституціонально-правових моделей вітчизняної системи влади, проводиться історична реконструкція минулого ідейного й практичного досвіду. Більшість його учасників об'єднує переконання в необхідності подолання комуністичної політико-правової моделі та формування принципово нового інституціонального профілю в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства. Однак, уявлення про адекватну національну традицію та сучасні міжнародні юридичні стандарти, стратегії реформування вітчизняної держави, права й влади, безумовно, відрізняються.

Досить широкий історично-правовий дискурс, запропонований для аналізу у творчих спадщинах мислителів минулого (а саме Ф. Тарановського, Є. Трубецького, Є. Спекторського, В. Іванівського, М. Ковалевського, Б. Кістяківського, В. Гессена, П. Новгородцева та інш.), а також дослідників сьогодення є задіяним для створення варіантів рішення ключових питань трансформації сучасної юридичної та політичної сфер, що свідчить про поступову відмову від ідеологічного та методологічного монізму у вітчизняному політико-правовому пізнанні. Слід відзначити, що цей монізм є характерним не лише для періоду панування марксистсько-ленінської теорії суспільного розвитку, але й для першої половини 90-х років ХХ століття, коли ліберально-правова думка практично витиснула інші позиції у відношенні до минулого, сьогодення та майбутнього української державності. Сьогодні ж стало очевидним, що успіх сучасних перетворень багато в чому залежить від стратегії, що припускає міцну опору на позитивну історичну традицію й одночасний пошук політичних і правових інновацій.

Майбутнє української державності багато в чому залежить від здатності вітчизняного наукового співтовариства до освоєння духовного змісту, адекватної оцінки сутності й специфіки національної моделі державної влади. А підсумком всіх цих пошуків має стати побудова політико-правового каркасу сучасного суспільства на базі стійких духовних основ національного світовідчуття, що пройшли апробацію у ході природного соціального розвитку політико-правових форм і інститутів.

Розгляд різноманітних підходів до концептуалізації інститутів і структур державної влади, що має місце у вітчизняній і зарубіжній науково-дослідній традиції дослідження категорії "державна влада", дозволяє виділити три групи теорій: реалістичну, номіналістичну й концептуалістичну¹.

Пізнання вітчизняної державної влади залежить від ідеалу соціальної взаємодії й політико-правового порядку, що мають місце в конкретному

---

¹ Див. детальніше: Любашин В.Я. Понятие государственной власти, ее особенности и разновидности: проблемы теории // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2001. – № 1. – С. 13 – 17.

суспільстві. У цьому сенсі державна влада – це найскладніший комплекс елементів, структур і інститутів владарювання, що забезпечує певний політико-правовий порядок, пов'язаний із самобутністю політичних, правових, духовно-моральних і соціально-економічних умов функціонування вітчизняного соціуму. У власну чергу, політико-правовий порядок – це заснована на юридичних нормах, ідеях, цінностях і ідеалах така інституціональна організація суспільства, яка забезпечує впорядкованість соціальних відносин і відображає специфіку й закономірності розвитку соціально-культурної системи. Причому існуючий у тім або іншому суспільстві політико-правовий порядок можна розподілити на два рівні:

- публічний – такий, що офіційно задекларовано і інституціонально визнано, ідеї й зміст якого культивуються в життєдіяльності соціальних суб'єктів, і

- прихований – такий, що відображає реальний стан справ і розклад соціальних сил, стратегії й неофіційні практики, відносини соціальних суб'єктів¹.

Таким чином, розгляд політико-правового порядку ми можемо надати у схематичному вигляді:

Феномен державної влади є прив'язаним до певного часового й гео-правового континууму, саме в цьому контексті пізнання національної державної влади припускає її дослідження як самостійного правокультурного феномена, що розглядається в трьох взаємозалежних вимірах:

- аксиологічному (це правокультурний й правоментальний вимір, який впливає на сенсо-значеннєве закріплення й масове сприйняття, розуміння державно-правових явищ і процесів);

¹ Див. детальніше: Любашин В.Я. Понятие государственной власти. ее особенности и разновидности: проблемы теории // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2001. – № 1. – С. 13 – 17.

- інституціонально-правовому (це системно-нормативний і структурно-функціональний вимір державної влади, політико-правові моделі взаємовідносин і взаємозв'язків її інститутів і структур);
- соціологічному (це соціально-культурні закономірності створення й відтворення владно-правових і політичних відносин).

Всі три виміри є взаємозалежними й взаємозумовлюють один одного, складаються не стихійно, а виростають на певному національно-історичному фундаменті згідно зі стилем правового й політичного мислення, який і формує неповторний колорит державного життя народу, вектор його розвитку¹.

Прямопоступова хода української державності, інституціоналізація державної влади – це втілення певної історичної закономірності, що відбувалася в діяльності ряду попередніх державних утворень. Історичні тенденції багато в чому обумовлювали не лише становлення нашої державності, еволюцію інституціонально-політичної й правової системи, але й суттєво вплинули на специфіку взаємин – людини й держави, державної влади й окремих територій, тощо.

Державна влада, що має публічно-правовий і суспільно значимий характер має свої, лише їй одній властиві джерела легітимності. Визначення цих джерел дозволяє висвітлити національні й історичні моделі й практики владарювання, їхній генезис і трансформацію. Таким чином, поняття "легітимність" має свої значеннєві відтінки й евристичні можливості, обумовлені просторово-часовими й соціально-культурними факторами.

Саме історико-культурний фон багато в чому визначає зміст й практичну дієвість даного концепту у певному проміжку часу. У цьому сенсі запропонувати, сформулювати універсальну теорію легітимності практично й теоретично придатну, інваріантну для всіх часів і культурно-цивілізаційних просторів, неможливо. Так, наприклад, у сучасних українських реаліях західні моделі легітимності державної влади (а саме – виборчі процедури) й дотепер залишаються формальними (часто, фіктивними) механізмами легітимності політичних інститутів; довіра населення як до даних демократичних процедур, так і до сформованої на їхній основі політичної еліти, залишається досить низькою. Для вітчизняного політико-правового мислення державна влада, не санкціонована морально-духовним ідеалом, ідеалом соціальної справедливості не є легітимною.

Конституційна модель ліберально-демократичної правової держави не відображає реальних умов сучасної політико-правової, соціально-економічної й духовно-моральної дійсності. При формуванні правової політики варто орієнтуватися не на будь які світові стандарти, запозичені

---

¹ Розмежування зроблено на підставі аналізу дослідження: Любашин В.Я., Мордовцев А.Ю., Мамычев А.Ю. Государственная власть: введение в общую теорию. – Ростов н/Д. 2003. – 295 с.

чення, а на пошуки моделі, нехай навіть менш досконалої, але такої, що відповідає умовам національного буття й тому працюючої і здатної вивести нашу країну із кризи, у якій вона перебуває не одне десятиріччя.

Так, наприклад, у конституційно-правовому досвіді існує дві моделі державного устрою: кооперативна й дуалістична¹. Перша припускає спільну взаємодію різних рівнів і галузей при здійсненні державної влади. Друга ж, навпроти, наполягає на чіткому розмежуванні предметів ведення, прав і відповідальності при здійсненні цієї влади.

Сьогодні в Україні в процесі вдосконалення радянської інституціональної системи взяла гору друга, дуалістична модель устрою державної влади, історично, для українського політико-правового простору характерною є саме перша модель – кооперативна.

Сучасна вітчизняна державна влада є сукупністю владних повноважень складаючи її суб'єктів, у їхній єдності й тісній взаємодії. Вона повинна функціонувати в процесі реалізації своїх владних повноважень, відповідно до предметів свого ведення, не втрачаючи при цьому своєї головної властивості – єдності й цілісності. З юридичної точки зору розподіл влади має бути розглянутим не як поділ органів і автономне політико-правове функціонування, а як розподіл повноважень, що є змістом єдиної державної влади, здійснюваної для досягнення певних соціально-політичних, правових, економічних, духовно-культурних та інших цілей.

У національній традиції міцність державного ладу завжди зв'язувалася з гармонічною взаємодією гілок влади, яку, у власну чергу, забезпечувала верховна влада (у сучасному контексті – парламентсько-президентська). Причому остання була виразником історичних і психологічних принципів державної влади, символом, що зв'язує державу й суспільство.

Правова державність формується під впливом цілого комплексу факторів, які відображають соціально-економічні, духовно-моральні, ментально-правові умови, на основі яких інституціоналізуються практики соціальних взаємовідносин суб'єктів, формується правова система й, відповідно, держава. Правова державність, таким чином, визначає (поза усім іншим) головне – особливий тип юридичного мислення й логічне тлумачення державно-правових явищ і процесів, аксіоми правової й політичної свідомості громадян, цивілізаційну модель (національно-культурний тип) правової держави, в решті решт, відображає національну унікальність правового й політичного буття суспільства.

Правова держава ж, у власну чергу, формує основну ідею й принципи юридико-інституціональної побудови держави в межах конкретних культурно-історичних умов.

Тому перспективи розвитку правової державності, відновлення режиму законності й ефективності державної влади залежать від пошуку

¹ Див., наприклад: Рябов А.В. Легальность и легитимность власти ("Крутлый стол") // Политические исследования. – 1994. – № 2.

національної стратегії відновлення політичного й правового життя українського суспільства.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2010 р.

О.В. Кресін

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Кінець 2009 р. ознаменувався непересічною подією для української юридичної науки – виходом у світ фундаментального збірника "Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку"¹. Це найбільша за обсягом і найширша за охопленою тематикою книга з порівняльного правознавства з тих, що видавалися в Україні. Збірник опубліковано спільно Інститутом держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київським національним університетом імені Тараса Шевченка та Українською асоціацією порівняльного правознавства за підтримки Координатора проєктів Організації з Безпеки і Співробітництва в Європі в Україні та Американської асоціації юристів / Ініціативи з верховенства права.

У збірнику розміщено матеріали міжнародного наукового симпозиуму "Дні порівняльного правознавства", який відбувся у Києві з 8 по 11 квітня 2009 р. Це – понад 200 статей авторів з України, Росії, Білорусі, Чехії, Молдови, Австрії, Великої Британії, Азербайджану, Казахстану, а також матеріали дискусії на "Днях порівняльного правознавства".

Статті присвячено методології порівняльного правознавства, типології й класифікації правових систем сучасності, їх трансформації та взаємодії, проблемам викладання порівняльно-правових дисциплін у вищих навчальних закладах, наднаціональним тенденціям у розвитку права, порівняльним аспектам вивчення міжнародного та європейського права.

24 грудня 2009 р. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Українська асоціація порівняльного правознавства, міжнародний науковий журнал "Порівняльно-правові дослідження" організували презентацію збірника статей "Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку" у формі круглого столу щодо перспектив розвитку юридичної компаративістики в Україні.

¹ Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку. Збірник статей / За ред. Ю.С. Шемшученка, Л.В. Губерського, І.С. Грищенко; упор. О.В. Кресін. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Українська асоціація порівняльного правознавства, Видавництво "Логос", 2009. – 712 с.